

lingvistú, ne sociológú. Tím spíše se ovšem zdá být nezbytné, aby jazyk jako sociální jev byl zkoumán též z pozic sociologie, i bez nároků na zvláštní pojmenování tohoto zaměření, ale na všech gnozeologických úrovních — od obecně teoretické přes úroveň teorií středního dosahu po rovinu metodologickou a technickou. Sociolog si pochopitelně uvědomuje víc než lingvista, že problémy jazyka, jeho „sociální funkce“ se exponují výrazně například při konstrukci dotazníků, při vedení interview, při provádění obsahové analýzy, a to i tehdy, když není předmětem příslušného výzkumu, a přitom v míře, o níž se zatím v sociologické metodologii neuvažovalo. Sociolog si také více uvědomuje, lépe řečeno měl by si uvědomovat, jak pevně jsou otázky jazyka spojeny s identifikací sociálního postavení jednotlivce, s vytvářením image jednotlivých tříd, sociálních skupin, profesí, se sociální mobilitou. Jestliže pro jazykovědce je rozhodující otázka, jak určitá sociální situace (role, pozice, forma interakce apod.) ovlivňuje jazykové vyjádření, je pro sociologa zajímavější otázka, jak se v jazykové sféře projevují sociální vztahy mezi účastníky sdělování, jaký sociální význam má jazyková variantnost, jaké sociální efekty vyplývají z jazykových i „řečových“ situací. Skutečně sociologický přístup akcentuje význam jazyka pro pochopení sociálního jednání, sociální struktury a změny, i když samozřejmě nelze zapomínat, že komplementárním problémem je sociolingvisticky orientované zkoumání významu společenského kontextu pro pochopení jazyka a jeho funkcí.

Na závěr je proto možno říci, že inspirační hodnota konečně u nás přeložené a vydané sovětské sociolingvistické učebnice spočívá pro sociologa ve dvou věcech: Za prvé v tom, že upozorňuje na „sociologickou“ závažnost některých sociolingvistických problémů. Jde zejména o vztah jazyka k sociální integraci, k sociální struktuře, k sociální mobilitě, o existenci sociálních bariér spjatých s jazykovým vyjádřením, se znalostí jazykových norem a o projevy asimilace a akulturace v jazykové sféře. To vše by nám mělo být blízké už proto, že řada těchto problémů byla exponována již v období našeho národního obrození (zejména problém jazyka malého národa a světového jazyka). Za druhé upozorňuje na relevantní sociologické problémy spojené se sociálními funkcemi jazyka, které sociolingvistika zatím neřeší a které proto zbývají na sociologii.

*Alena Vodáková*

**Nikolaj Genov: Tolkot Parsons i teoretičnata sociologija** (Talcott Parsons a teoretická sociológia)

Sofija, Izdatelstvo na BAN 1982, 287 s.

Marxistická kritická reflexia Parsonsa a jeho vychýrenej koncepcie je takmer tak stará, ako aj nemarxistická, a je nesmierne bohatá nielen čo do rozmanitosti žánrových foriem (časopiseckými štúdiami počnúc a rozsiahlymi dizentačnými prácami končiac), ale aj čo do spôsobov pohľadu na svoj objekt. Vývoj marxistickej „parsonsové“ ku konštituovaniu ktorej prispeli sociológovia mnohých socialistických krajín, prešiel pritom určitými obdobiami, z ktorých každé poznačilo charakter príslušnej komentátorskej práce. V prvom, doslova „núdzovom“ období na prelome päťdesiatych až šesťdesiatych rokov išlo o to zabezpečiť pre čitateľskú verejnosť aspoň primárnu, niekedy až „surovú“ informáciu o sociologickej koncepcii, ktorá sa v tom čase iba uchádzala o popredné miesto vnútri americkej buržoáznej sociológie. Kritická literatúra o Parsonsovej sociologickej koncepcii, ktorá sa v tie roky reflektovala len ako „teória sociálnej činnosti“, bola doslova *kritickou*. Sústreďovala sa prevážne na globálnu kritickú analýzu základných ideologických, teoretických a metodologických parametrov koncepcie T. Parsonsa, a to občas na úkor podrobného výkladu jej detailov. Napriek tomu patrí komentátorským prácam tohto obdobia záslužné miesto pri celkovom kritickom vysporiadaní sa s Parsonsovou teóriou. Tieto práce vytvorili spoľahlivú základňu, na ktorej mohli budovať nastupujúce generácie marxistických kritikov buržoáznej sociológie.

Aj keď sa táto predbežná kritická konfrontácia s Parsonsovou koncepciou v marxistickom prostredí uskutočnila už v polovici šesťdesiatych rokov, stali sme sa svedkami vlny stupňujúceho sa záujmu o podrobnejšie oboznámenie sa už s jednotlivými aspektmi a súčasťami Parsonsovej teórie v nasledujúcich rokoch, keď sa už táto teória identifikuje v povedomí sociologickej verejnosti ako „štruktúrny funkcionalizmus“. Táto vlna zasiahla koncom šesťdesiatych rokov aj československú sociológiu a prejavila sa v pokusoch o nekritické prenášanie vysvetľujúcich modelov Parsonsovho štruktúrneho funkcionalizmu na pôdu marxistickej sociológie. Nekritické „opojenie“, ktoré Parsonsova koncepcia vyvolala u istej časti československých sociológov, bola

vlastne jedným z prejavov krízového stavu československej sociológie. Preto aj prekonanie tohto stavu v priebehu nasledujúcich sedemdesiatych rokov bolo súčasne aj prekonaním negatívnych vplyvov štruktúrneho funkcionalizmu v prostredí československej sociológie.

Ďalšie, v poradí už tretie obdobie marxistickej kritikej reflexie Parsonsa je časove situované do sedemdesiatych rokov. Vyznačuje sa pomernou nasýtenosťou sociologickej verejnosti vedeckou informáciou o Parsonsovi v rozsahu všetkých vývojových fáz jeho koncepcie. Preto aj komentátorská literatúra tohto obdobia, ktoré sa hojne objavuje v socialistických krajinách, nesie už stopy pôvodného „hladu“ po informácii, ale je skôr výrazom istého jej „prebytku“. Myslíme tým nielen eventuálnu možnosť pri bádaní Parsonsovho diela ísť v svojom výklade až do najmenších detailov a doslova sa „pohrať“ s jednotlivými aspektmi, metódami, problémami a pojmami, ale aj príležitosť určitého „oslobodenia sa“ od niektorých pre prvé obdobie charakteristických dobových ideologických a všeobecno-metodologických obmedzení, ktoré spolu s vtedajšou úrovňou sociologických poznatkov značne limitovali kritickú prácu prvej generácie marxistických znalcov Parsonsa. Treba však mať na pamäti, že sa práve vďaka ich spoločným úsiliam vytvoril ten potrebný intelektuálny priestor, ktorý sa vyplnil a v súčasnosti ďalej naplňa čoraz rafinovanejšími marxistickými štúdiami o koncepcii, ktorá v posledné tri desaťročia ovládala buržoázu akademickú sociológiu.

Citateľovi predkladaná monografia známeho bulharského sociológa N. Genova *Talcott Parsons a teoretická sociológia* (Sofia 1982) patrí práve k obdobiu „hojnosti“ a preto sa aj pomerne ťažko hodnotí. Jej autor mal tú nespornú výhodu, že sa jednak mohol oprieť o solídne skúsenosti marxistickej sociológie s kritikou Parsonsa, jednak preto, že svoju knihu vydal vlastne tri roky po Parsonsovej smrti, hoci sa jej základné idey zaistě formovali už skôr, ako o tom svedčia autorove časopisecké štúdie. Genov teda mal dočinenia s autorom „završeným“, s autorom, ktorý už viac neprehovorí a tým menej urobí ďalší zo svojich povestných názorových obrátov, ktoré svojho času spôsobovali také problémy jeho historiografom.

Na druhej strane musíme uznať Genovovi aj istú nevýhodu jeho úlohy, nakoľko písať o Parsonsovi pri tej záplave komentátorskej literatúry, ktorá o ňom existuje v súčasnosti(1), a povedať pritom čosi objavné je iste nesmierne ťažké.

Je možné, že práve z týchto dôvodov Genov dáva najavo svoju vonkajšiu nezávislosť na predtým v marxistickej literatúre rozšírených „modeloch“ interpretácie Parsonsa, s ktorými svojho času prišli N. V. Novikov, M. S. Bachitov, G. M. Andrejevová, K. Warnkeová a iní, medzi ktoré patrí aj autorka týchto riadkov. Popritom Genov tieto „modely“ spolu s obsiahnutým v nich kritickým „zpracovaním“ Parsonsa mlčky absorbuje, čo mu dáva možnosť istej voľnosti pohybu pri tvorbe svojho vlastného „obrazu“ Parsonsovej koncepcie. Nemusi napríklad absolvovať celý rad argumentačných „povinných cvikov“, ktoré pred ním a za neho podnikli marxistickí sociológovia predchádzajúcej generácie, aby sa nakoniec dalo o niektorých sociologických a všeobecnovedných záležitostiach hovoriť ako o niečom samozrejmom.

Aj keď si Genov volí ako tému svojej monografie explicitne aspektový prístup, a to zhodnotenie *teoretickej* sociológie u Parsonsa, dospieva napokon k encyklopedickému pohľadu na Parsonsovu koncepciu ako celok. Je to koniec koncov aj prirodzené, pretože všetky problémy, ktorými sa Parsons zaoberá, ústia nakoniec do sociologickej *teórie*. Práve tak ako platí to, že sa *teória* v americkej sociológii po dlhé roky zbitožňovala iba s dielom Parsonsa. Autor sa tak v svojom výklade zastavuje v podstate na všetkých dôležitých bodoch Parsonsovej meritornej koncepcie.

Tak v *prvej* kapitole, *Ideový vývoj Parsonsa v sociálnom a ideovom kontexte*, sa autor akoby v tradičnom duchu zaoberá teoretickými zdrojmi Parsonsovej koncepcie (M. Weber, V. Pareto, E. Durkheim, S. Freud, funkcionalizmus). V *druhej* kapitole

(1) Postačí uviesť, že zoznam literatúry v knihe N. Genova obsahuje vyše 200 titulov, a to ešte ide prevážne o knižné publikácie pritom z neskoršieho obdobia. Z dôvodov určitej „selektívnosti“ autor zrejme vedome neuvádza kritické a komentátorské štúdie o Parsonsovi z päťdesiatych rokov, v ktorých práve išlo o konštituovanie vzťahu k jeho koncepcii zo strany predstaviteľov etablovanej americkej sociológie (E. Faris, G. Swanson, W. Rostow, C. Schrag a i.). Táto „selektívnosť“ by vcelku neškodila, keby ju autor neuplatňoval aj pri výbere marxistickej komentátorskej literatúry o Parsonsovi. Nespomína napríklad sovietskych autorov, ktorí sa medzi prvými zaslúžili o kritické zhodnotenie Parsonsovej koncepcie (M. S. Bachitov, A. A. Zvorykin a iní), ako aj súčasnú sovietskú literatúru, venovanú Parsonsovi. V jeho zozname literatúry chýbajú patričné práce československých autorov a autorov z NDR (K. Warnkeová).

so sľubným a súčasne záväzujúcim názvom *Zdôvodnenie teoretickej sociológie* sa autor podrobnejšie sústreďuje na reprodukciu základných článkov Parsonsových teórií sociálneho konania a štruktúrno-funkčiónálnej analýzy. Spolu s ich pojmovým prislúsenstvom. V tretej kapitole, *Tri problémové komplexy: „spoločnosť“, „osobnosť“, „sociálna stratifikácia“*, analyzuje Parsonsove všeobecné chápanie sociálneho systému a systému spoločenského. Načrtáva pojem osobnosti v jeho nadväznosti na sociálny systém, venuje sa problematike socializácie a sociálnej roly. Nakoniec sa podrobne zastavuje na Parsonsovej koncepcii sociálnej stratifikácie, ktorá v niektorých komentátorských výkladoch nie je vždy dostatočne rozvinutá.

V štvrtej kapitole, *Funkcionalistický evolucionizmus a spoločenský vývoj*, autor rozširuje staršie pohľady na Parsonsovu koncepciu o jeho neskorší neoevolucionistický prístup. Piata kapitola sa venuje zodpovedaniu otázky *Kam po Parsonsovi?* a sústreďuje súčasne svoju pozornosť na modernizáciu sociologického funkcionalizmu v diele N. Luhmanna, ako aj na subjektivistické alternatívy štruktúrneho funkcionalizmu vo forme symbolického interakcionizmu, fenomenologickej sociológie a etno-metodológie. Nakoniec v závere, nazvanom *Racionalita a sociológia*, sa autor pokúša o syntetický pohľad na Parsonsovu koncepciu optikou pojmu racionality, o ktorú sa, podľa autora, Parsons svojim spôsobom usiloval.

Napriek tejto zdanlivej úplnosti výkladu všetkých významných bodov Parsonsovej teórie nie vždy najdeme u Genova skutočne inštruktívny opis jej meritórného obsahu. Nepočujeme sa napríklad o tom, ako sa konkrétne interpretujú u Parsonsa samotného jeho známe kategórie „vzorových premenných“ (pattern-variables), alebo sa vykladajú zrozumiteľným spôsobom štyri funkcionálne imperatívy (A - G - I - L). A to nie preto, že by Genova nevedel čítať alebo tľmočiť Parsonsa. Naopak, musíme mu uznať, že číta Parsonsa maximálne korektne, precízne, bez falšovania a dezinterpretácii jeho textu. Ide pritom do hĺbky až k vlastným Parsonsovým definíciám kľúčových pojmov „spoločnosti“, „osobnosti“, „sociálnej roly“, „sociálnej triedy“, „potrieb dispozícií“ apod. Genova totiž číta Parsonsa *aktívne*, s perspektívou nasledovného hodnotenia prečítaného a jeho konfrontácie s marxistickým chápaním problému. Z tohto hľadiska je v Genovovej práci popis Parsonsovej koncepcie celkom podriadený požiadavkám jej marxistického hodnotenia, čo vysoko pozdvihuje danú monografiu nad niektoré samoúčelné, a preto tiež nesmierne nudné akademické výklady tohto materiálu.

Sme svedkami toho, ako na pozadí výkladovej štruktúry Genovovej knihy vystupujú kontúry inej štruktúry, ktoré nám prezrádajú jeho vlastný model interpretácie Parsonsa. Tento model sa formuje v znamení základnej kontrapozície „Parsons versus Marx“ a vyznačuje sa všetkými parametrami klasickej marxistickej kritiky buržoáznej sociologickej koncepcie z hľadiska jej ideovo-politického zamerania a teoreticko-metodologickeho obsahu. Nie je to pritom kritika paušalizujúca, nadsadená, úzkoprsá. Pri všetkej svojej kritickosti voči Parsonsovi autor monografie zachováva istú dávku tolerantnosti, ba dokonca uznania pre ním vykonané dielo, nad eventuálnym významom ktorého pre marxistickú sociológiu sa zamýšľa. Premieta do tejto konfrontácie tak svoju analytickú kultúru, ako aj súhrnné skúsenosti súčasnej bulharskej sociológie. Pritom sa nezriedka v priebehu svojho permanentného konfrontovania Parsonsa s Marxom dostáva tak blízko k svojmu „súperovi“, že začína dokonca hľadať styčné body medzi týmito dvoma mysliteľmi. Mnohdy chce dokázať nejakú latentnú závislosť Parsonsa na marxizme, ktorá údajne sa prejavuje aj v použití Parsonsom metódy vzostupu od abstraktného ku konkrétnemu (!). Táto sporná myšlienka, ktorú autor na podiv explicitne formuluje nie v texte svojej knihy, ale iba v resumé (s. 267—268), zdá sa nám byť zjavným argumentačným prehmatom. Je všeobecne známe a napokon ani sám autor to nepopiera, že Parsonsov bádateľský prístup skôr trpí jednostranným, deformujúcim „analytizmom“, ktorý neperestá do teoretickej syntézy analytických zistení. Aj na „vyššej“ rovine svojej teórie spoločnosti Parsons podáva viacmenej úplny výpočet jej jednotlivých elementov, podsystemov, vzťahov, ale k opravdivej syntéze analytických kategórií ako „súhrnu konkrétnych určení“ nedospieva. Táto záležitosť podmieňuje aj „druhoradý“, podľa jeho vlastných slov, charakter jeho štruktúrno-funkcionálnej teórie.

Takisto nesúhlasíme ani s autorovou paralelou medzi Parsonsovým vymedzením podsystemov spoločenského systému (ekonomika, politika, kultúra) a Marxovou predstavou o určujúcej roly výroby materiálnych statkov vo vzťahu k procesom sociálneho, politického a duchovného života (s. 127—128). Ide totiž o celkom rozdielne z obsahového hľadiska interpretácii týchto jednotlivých sfer a ich vzájomnej závislosti u Marxa a u Parsonsa. Sám autor si to dobre uvedomuje, keď vytýka Parsonsovi mnohokrát práve podceňovanie ekonomických a politických faktorov v spoločenskom živote v prospech hodnotovo-normatívnej sústavy danej spoločnosti (s. 104

až 105). Zdá sa, že v svojom úsilí dokázať-prepojenie medzi Parsonsovou sociologickou koncepciou a marxistickou sociológiou autor zachádza niekedy až príliš ďaleko. Spojovacím článkom preňho v danom prípade vystupujú niektoré všeobecnovedné metódy, ktoré sa používajú v oboch myšlienkových sústavách (systémový prístup, kybernetická interpretácia spoločnosti apod.). Neberie pritom na vedomie fakt rozdielnej interpretácie ako aj rozdielného použitia týchto metodologických prístupov v tak odlišných ideologických kontextoch, čo nakoniec spochybňuje samotnú myšlienku eventuálnej metodologickej nadväznosti medzi spomínanými sociologickými koncepciami.

Bytostnú súčasť Genovova „modelu“ Parsonsa tvorí myšlienka teoretického zdôvodnenia sociológie ako vedy so špecifickým predmetom skúmania. Tento problém, ktorý sa veľmi intenzívne rozvíja v poslednom období tak v marxistickej, ako aj v nemarxistickej sociológii, rieši sa Genovom na základe analýzy konkrétnej koncepcie najvýznamnejšieho buržoázneho sociológa — teoretika dneška. „Vfahuje“ preto do svojej analýzy prakticky celý problémovo-pojmový obsah Parsonsovej sociologickej koncepcie. Poukazuje pritom na vzájomnú prepletenosť obsahových a formálnych prístupov u Parsonsa, ktorý tiež sa usiluje o zdôvodnenie svojej sociológie. Robí to pomocou formulovania najabstraktnejšej analytickej schémy „teórie sociálneho konania“, ktorá vystupuje ako metateoretický rámec nielen pre sociológiu, ale aj pre iné spoločenské disciplíny. Genov pokláda Parsonsov pokus za neúspešný, aj keď mu neodopiera určitú heuristickú hodnotu. Navrhuje súčasne odlišnú cestu metateoretického zdôvodnenia sociológie, ktorá sa formuluje v intenciách marxizmu. Autor sa pritom opiera o skúsenosti bulharskej sociológie, ktorá pomerne mnoho urobila pre pojmovno-termnologické vymedzenie metateoretickej analýzy sociológie (N. Stefanov, S. Michajlov).

Autor síce nevysvetľuje svoje chápanie metateórie, ale je očividné, že sa vôbec nedrží úzkeho chápania metateórie ako logickej analýzy patričnej predmetnej teórie z hľadiska jej zdôvodnenosti, neprotirečivosti, dôkazovosti, úplnosti apod. Posudzuje metateóriu skôr ako širší pojmový rámec, do ktorého „zapracúva“ svoje pojmy daná konkrétna vedná disciplína. Pre marxistickú sociológiu, podľa Genova, takýmto širším pojmovým rámcom vystupuje pojem sociálnej interakcie(2), chápanej ako súhrn sociálnych subjektov, vzťahov a procesov (s. 112). Ontologickým pozadím pre takto chápanú sociálnu interakciu vystupuje pojem spoločensko-ekonomickej formácie, sociálnej interakcie.

Aj keď sa s Genovovým chápaním metateórie dá polemizovať, nedá sa mu súčasne odoprieť istá hĺbavosť a vnútornú logickú dôslednosť.

Z ďalších prínosných ideí danej knihy by sme chceli vyzdvihnúť autorovu analýzu Parsonsova tzv. neoevolucionizmu. Rozvíja ju vo vzťahu ku klasickému evolucionizmu Spencera, na ktorý Parsons nadväzuje, a súčasne aj v konfrontácii s dnešnými anti-evolucionistami R. Nisbetom a A. Smithom. Nakoľko sa v danom prípade dotýka menej rozpracovanej problematiky, natoľko aj vyznieva autorov výklad najpôvodnejšie.

Azda by sa dalo poznamenať na okraj, že podľa našich vlastných zistení problém evolučného vývoja spoločnosti začína zaujímať Parsonsa oveľa skôr, ako sa to traduje v bežnej literatúre o Parsonsovi, teda už v období 40.—50. rokov. Pričom ako hybná sila evolučných premien preňho vystupuje tzv. „proces racionalizácie“, interpretáciu ktorého Parsons preberá od M. Webera.

Uvedené aspekty recenzovanej knihy zďaleka nevyčerpávajú ani jej celkový obsah, ani Genovov „model“ Parsonsa, ale tvoria podľa nás jej významové jadro, mimo ktorého ostáva mnoho podnetných myšlienok, zasluhujúcich pozornosti a hodných diskusie. V svojom súhrne naznačujú, že recenzovaná kniha je nielen cenným príspevkom k dejinám súčasnej nemarxistickej sociológie, ale aj podnetným prínosom ku konštituovaniu vlastnej sebareflexie marxistickej sociológie.

*Dilbar Alijevová*

---

(2) Význam tohto pojmu v súčasnej bulharskej sociologickej literatúre nie je totožný s jeho bežným významom v buržoáznej sociológii.